

Házassági,
keresztszülői
kapcsolatok az
Abaúj–Torna
vármegyei Szalán a
19. században

1. Bevezetés: értelmezési keretek, kontextusok

Dolgozatom az Abaúj-Torna vármegyei Szala község századfordulót megelőző társadalomtörténeti folyamataival foglalkozik az 1801 és 1895 közötti időszakban. Célom, a 19. századi falusi társadalom megjelenítése egy társadalomtörténeti mikroelemzés keretében. A hazai társadalomtörténet-írásban az utóbbi évtizedben kezdtek megjelenni az olyan jellegű munkák, amelyek a társadalmi struktúrák feltárása mellett az egykor élt emberek interakcióit, csoportképződési szisztémáit igyekeznek megjeleníteni, majd a megkonstruált csoportok hálózataival kapcsolatos kérdéseket. Jelen dolgozat elsődleges forrásai az egyházi (keresztelési, házassági) anyakönyvek.¹ A kutatás jelen fázisában ezekből az adatokból készítettem adatbázist, majd ennek segítségével rekonstruáltam azokat a hálózatokat, amelyek a községen belül működnek, ezáltal rávilágítottam a különböző társadalmi kapcsolathálókra, rokonsági, szomszédsági viszonyokra.

Dolgozatomban felhasználok azokat a történeti földrajzi munkákat is, amelyek a Cserehátnak, illetve a Hernád-völgyének a 18–20. századi gazdasági, társadalmi és településföldrajzi folyamatait vizsgálják. Mindezek mellett hangsúlyt kapnak azokat a néprajzi munkák is, amelyek az általam vizsgált rokonsági formák jellemzőire mutatnak rá. Mindezek következtében dolgozatom segíteni kívánja a különböző társadalomtudományok közötti tudástranszfert.

A kutatás hosszútávú célja, hogy egy mikrotörténeti mélyfúrás segítségével bemutassa a Cserehát gazdasági, társadalmi viszonyait a 19. században. Jelen dolgozat elsősorban társadalomtörténeti indíttatású, célja a településen működő társadalmi csoportok rekonstrukciója. Folyamatban van más források (adóösszeírások, kataszteri birtokívek, végrendeletek) adatbázisba rendezése, amelyekből már konkrét jövedelmi viszonyokra is lehet következtetni, ezáltal a kutatás egy későbbi fázisában a település története gazdaságtörténeti perspektívából is megvilágításra kerül majd.

Szala község közigazgatási szempontból Abaúj-Torna vármegyében, azon belül pedig a Szikszói járás területén pontosabban a csereháti és a szikszói járás határán helyezkedik el. A település ma már Szalaszend része, miután 1936-ban egyesítették a két szomszédos településsel Alsó-, illetve Felső Szenddel.² A közigazgatási életben vezető települések közül sem Kassa,

¹ Az anyakönyvek adatbázisba rendezése mintegy 2 éves időintervallumot ölelt fel, jelen dolgozat ezeknek az adatoknak a feldolgozására épül, ezt követi majd az 1868-as kataszteri felmérés iratanyagának feldolgozása, majd a végrendeletek adatbázisba rendezése, rekonstrukciója.

² Budapesti Hírlap, 1936. március 56., 51-75.

sem pedig Szikszó nem tud jelentős szerepet betölteni a község életében. Ennek oka egyrészt a földrajzi távolság, másrészt pedig a kiépített úthálózat hiánya.³

A településen működött református anyaegyház, a római katolikus felekezetű közösség viszont Felső Novaj, a görögkatolikus Garadna, az izraelita pedig Abaújszántó leányegyházaként működött. A felsorolt felekezetekhez tartozó hívek így ezekre a településekre jártak át vallásuk gyakorlására és az anyakönyvezés is ezeken a településeken történt.

A község gazdasági életére rányomták a bélyegüket különböző a Cserehát vidékére jellemző településföldrajzi, illetve domborzati tényezők. Erre a tájegységre az aprófalvas településszerkezet jellemző, jelentősebb centrum nélkül. Ez utóbbi szerepet több mezőváros, illetve nagyközség tölthette volna be (Aszaló, Forró, Szikszó), azonban különböző okoknál fogva egyik sem tudott a települések közötti hierarchiában vezető szerepre szert tenni. A környező nagyobb településeken (Pl. Kassán, Szikszón) tartott vásárokon is csupán korlátozottan tudott részt venni a cserehádi népesség. A település mezőgazdasági szempontból kedvezőtlen, dombsági területen fekszik, ahol többnyire vegyes gazdálkodást, földművelést és állattenyésztést folytattak. A domborzati tényezőknek köszönhetően kevés gazdasági potenciál rejlik benne.⁴ Az anyakönyvek, amelyek a vizsgálat forrásaiként szolgálnak megerősítik ezt a szakirodalmi állítást, ugyanis alapvetően a mezőgazdasági jellegű foglalkozások („földbirtokos”, „földműves”, „földmíves”, „zsellér”, „uradalmi alkalmazott” stb.) jelennek meg, a helyi értelmiség (lelkészek, tanítók) és minimális számú iparos és kereskedő mellett.

A kutatás forrásai az 1801 és 1895 között keletkezett egyházi anyakönyvek. A református,⁵ római,⁶ illetve görögkatolikus,⁷ valamint izraelita⁸ keresztelési, házassági és halálozási adatok adatbázisba rendezését a familysearch alkalmazás segítségével végeztem el. A római katolikus és a református anyakönyvről is elmondható, hogy a század első felében a különböző adatok hiányosabbak, ahogyan haladunk előre úgy egyre több adat áll rendelkezésre. A keresztelési és házassági anyakönyveket böngészve megállapítható például, hogy a foglalkozásra vonatkozó adat a század első felében szinte teljesen hiányos, egyedül a református lelkészek és az iskolamester foglalkozása van feljegyezve, illetve egyetlen esetben a „földbirtokos”, mint foglalkozási kategória van feltüntetve Tolnay János neve mellett. Szintén

³ Dobány Zoltán 2010.: A Cserehát történeti földrajza. Jósvalő, Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság.

⁴ Dobány Zoltán 1999.: A Cserehát gazdasági élete a 18–19. században. In: *A felvidék történeti földrajza*. Szerk. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszéke.

⁵ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-R93Y-J6> (Letöltés ideje: 2023.01.02.)

⁶ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-C9M6-D> (Letöltés ideje: 2023.01.02.)

⁷ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSSB-N9SL-L> (Letöltés ideje: 2023.01.02.)

⁸ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS8S-L4JY?mode=g&cat=243401> (Letöltés ideje: 2023.01.02.)

hiányosak a református házassági anyakönyvek életkorra vonatkozó adatai a század első felében, ezek az információk bizonyos esetekben szerepelnek, bizonyos esetekben viszont nem. A római katolikusok viszont hiánytalanul feljegyezték ezt az információt. Az esküvői tanúk nevei szintén hiányoznak a református anyakönyvekben, a római katolikus anyakönyvekben azonban megtalálható ez az adat. A kapcsolatok feltárásánál ugyancsak problémát jelent, hogy a század első évtizedeiben a házaspárok esetén a férj neve fel volt tüntetve, azonban a házastárs csupán a „felesége” -ként esetleg férjezett nevével volt bejegyezve. Ez utóbbi főleg a 19. század első két évtizedében volt jellemző, az 1820-as évektől kezdve már ez az adat precízebben került rögzítésre. Mindazonáltal a 19. század második felében, utolsó harmadában már több információ jól dokumentált, amelyek által árnyaltabb képet kapunk a településen élők foglalkozásáról, az esküvő tanúkról, valamint az adott férj feliségének nevéről is. Ami viszont hiánytalanul a korszakon átívelően vizsgálható az anyakönyvekben az a keresztszülői hálózat, ugyanis a születési anyakönyvi kivonatokban a szülők nevei mellett gondosan fel van tüntetve a keresztszülők neve is. Hasonlóan jól dokumentált a házassági anyakönyvi kivonatokban a lakóhelyre vonatkozó adat. Így tehát a házasságok során kialakuló hálózatok is lényegében hiánytalanul vizsgálhatók.

A kutatás első fázisa során az anyakönyvi adatokból MsExcel adatbázist készítettem, amely a Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa nevet kapta. Az adatbázisban a keresztelési anyakönyvi kivonatokban 1782 személy és a hozzá tartozó adat szerepel, a házasságoknál 440 db házasságkötés van regisztrálva, benne a férj és a feleség legfontosabb adataival, míg a halálozásoknál 1407 személy halálozásával kapcsolatos információ jelenik meg. Az adatbázis lehetővé teszi egy mikroszintű vizsgálat elvégzését, amely kiterjed a keresztkomaság, valamint a házasság intézménye során kialakuló hálózatok elemzésére. Így a településen kirajzolódnak a kapcsolati, rokonsági hálózatok. Az anyakönyvi kutatásnak az erősségei mellett megvannak azonban a korlátai is. A kapcsolatok jellegéről viszonylag keveset lehet megtudni, ezt elsősorban családrekonstrukció közben lehet megfejtetni. Ezt a módszertani eljárást követem a dolgozat 4. fejezetében.⁹

Módszertani szempontból azokat a néprajzi, illetve társadalomtörténeti munkákat tekintem mértékadónak, amelyek a keresztkomaság és a házasság révén kialakuló hálózatok vizsgálják. A néprajzi szakirodalomban már régebbre nyúlik vissza ezen rokonsági formák vizsgálata, az utóbbi évtizedekben pedig a történettudományban is egyre inkább megjelennek az ilyen jellegű munkák. Mindegyikben közös, hogy a kutatás kiindulópontjául az anyakönyvekből készített

⁹ Benda Gyula 2008: Zsellérből polgár. Keszthely társadalma 1740–1849. Bp., L'Harmattan Kiadó.

adatbázisok állnak. Ezek a források képet adnak arról, hogy a megkötött házasságok, illetve a választott keresztszülők mögött milyen stratégiák, viszonyok állnak.

Munkám során a történettudományi szakirodalmon belül elsősorban olyan mikrotörténeti munkákat használtam hivatkozási pontként, amelyek egy adott településen végbemenő különböző kontaktusokat elemzik, bemutatva a csoportképződés folyamatát. A különböző mikrotörténeti munkák közül legelőször Benda Gyula munkásságát említem, aki a 18. század második, illetve a 19. század első felére vonatkozóan kutatta Keszthely mezőváros társadalmát, Munkájában az anyakönyvek kitüntetett jelentőséggel bírtak. Benda ebben az összefüggésben a házasság révén megvalósuló családi stratégiákat, valamint keresztszülőség által létrejött különböző függőségi viszonyokat vizsgálta.¹⁰ Kövér György 2011-ben megjelent munkája, Tiszaeszlár község 19. századi történetével foglalkozik, amelynek középpontjában az országos jelentőségű tiszaeszlári per története áll. Ebben a munkában a különböző helyi konfliktusok során kialakuló csoportokat rekonstruálja.¹¹ A mikrotörténeti munkák közül kiemelendő Koloh Gábor munkássága, amely történeti demográfiai szempontból vizsgálja az ormánsági vajszlói anyakönyvi kerület 19–20. századi helyi társadalmát, különös tekintettel az ormánsági egykézés történeteire.¹² Koloh ezt a történeti demográfiai munkát egy tanulmányban egészíti ki a helyi társadalomban megjelenő keresztszülői hálózatok szociometriai elemzésével. A jelenleg is folyamatban lévő kutatások közül Buzgó Gábor munkássága szintén beilleszthető azoknak a munkáknak a sorába, amelyek módszertani, történelemelméleti szempontból inspirálták dolgozatom elkészültét. Ez a kutatás a nagylétai helyi társadalom gazdasági folyamataival foglalkozik a 19. század utolsó, illetve a 20. század első harmadában. Az elemzések középpontjában a Bihar vármegyei község hálózatai állnak. A korábban vizsgált házasságok,¹³ illetve keresztszülőség mellett megjelennek a – korábban még a társadalomtörténeti kutatások homlokterébe nem kerülő – násznagyi intézményhez kapcsolódó kérdései is.¹⁴

A tudományos életben újabban Barabási Albert László nyomán népszerűek azok a módszerek, amelyek a különböző emberi érintkezések során kialakuló hálózatok kérdéskörével

¹⁰ Uő.

¹¹ Kövér György 2011.: A tiszaeszlári dráma: Társadalomtörténeti látószögek. Bp., Osiris Kiadó.

¹² Koloh Gábor 2021: „Szántani lehet, de vetni nem muszáj”. Az ormánsági egykézés történetei. Bp., MTA BTK Történettudományi Intézet.

Uő, Presztízis a keresztszülői hálózatban. Komasági kapcsolatok Vajszlón (1806–1895). In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv. Hálózat & hierarchia*. Szerk. Kövér György – Pogány Ágnes – Weisz Boglárka. Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajnal István Alapítvány, Bp. 62.

¹³ Buzgó Gábor 2020.: A határmentiség kérdése és Nagyléta. Társadalmi és gazdasági változások egy bihari faluban Trianon után. *Századok*, 155. 1., 69–98..

¹⁴ Uő 2021., Társadalmi interakciók a Bihar vármegyei Nagylétán. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola.

foglalkoznak.¹⁵ Ebbe a tárgykörbe tartozik Ballabás Dániel disszertációjának egyik fejezete is, amely a magyar főnemesség genealógiai kapcsolatait elemzi az 1911. évi gazdacímtár adatait felhasználva.¹⁶

Megállapítható, hogy az elmúlt egy évtizedben számos új nemzetközi társadalomtudományos módszert sikerült magyar viszonyokra adaptálni, azonban az is látható, hogy a bennük rejlő lehetőségek kiaknázása még messze nem teljes. Jelen dolgozat célja, hogy a fentiekben felsorolt módszertani eljárásokat alkalmazva gyarapítsa a hazai társadalomtörténet-írás eredményeit, árnyalva a fentiekben hivatkozott munkák korábban tett megállapításait.

2. A település népessége

A népesedési, népmozgalmi mutatók sok tekintetben képet adnak egy-egy településről. A vizsgált időszak (1801-1895) népességszámának kimutatásával kapcsolatban azonban vannak bizonyos hiányok. Az első 1787-es II. József-féle katonai összeírás adatai rendelkezésre állnak,¹⁷ ezt követően csupán az 1857. évi katonai felméréssel, a következő évtized végéről pedig az első hivatalos, 1869. évi népszámlálás adataival¹⁸ tudunk számolni. A kettő közötti időszakból Fényes Elek¹⁹ becslései állnak rendelkezésre, amelyek, azonban nem pontosak, hiszen – mivel a korszakban nem volt ilyen – nem a hivatalos statisztikát használta, hanem a különböző más statisztikai összeírásokat használták.²⁰ Így adatai csupán hozzávetőlegesek. Az 1881-es²¹ és az 1900-as²² népszámlálási adatok szintén rendelkezésre állnak. A következő diagram szemlélteti a népesség számának alakulását az 1787-es és 1900-as népszámlálás közötti időszakban.

¹⁵ Barabási Albert-László 2020: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Bp. 3. kiadás. Libri.

¹⁶ Ballabás Dániel 2019.: *A főrendiházi reform és a magyarfőnemesség földbirtokviszonyai*. Eger, Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola.

¹⁷ Pozsgai Péter 2004.: II. József népszámlálása Abaúj és Torna megyében I. A forrásközlés, a forráskritika és a feldolgozás szempontjai. *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve*.

¹⁸ Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. 1. kötet. A Magyar Korona Országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1882. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1902.

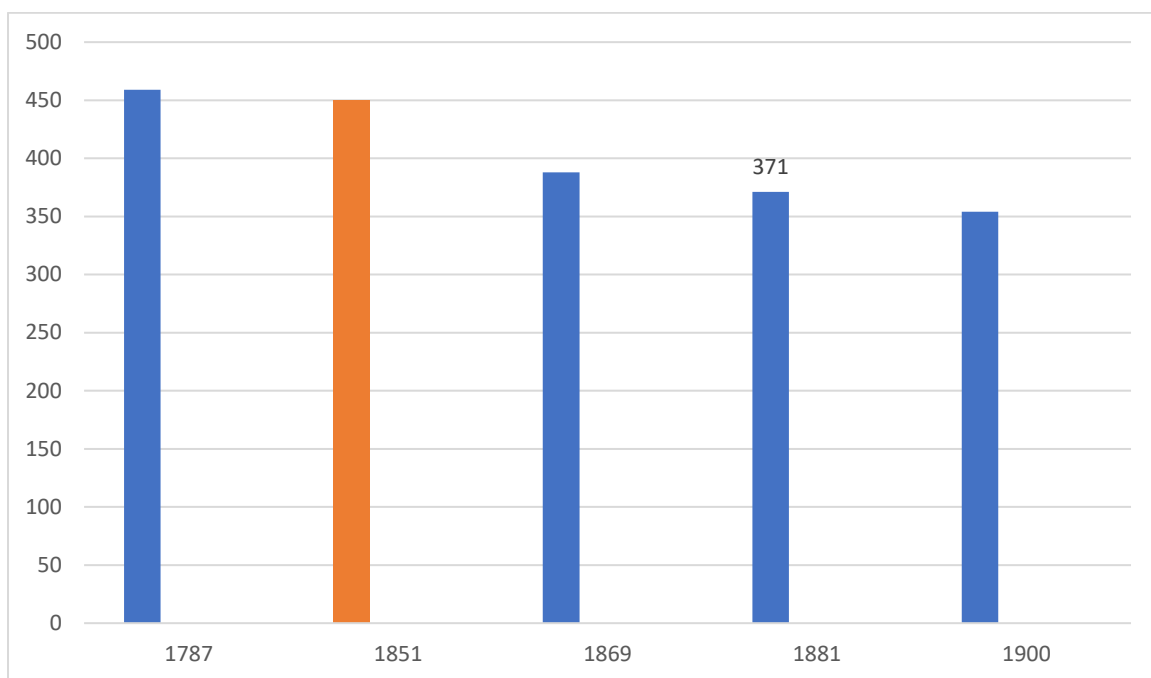
¹⁹ Fényes Elek 1851: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu, pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. Pest, Fényes Elek.

²⁰ Benda Gyula 1981: Fényes Elek forrásai. *Agrártörténeti Szemle* 24. 3-4. 369 – 372.

²¹ Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. 1. kötet. A Magyar Korona Országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1882. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1902.

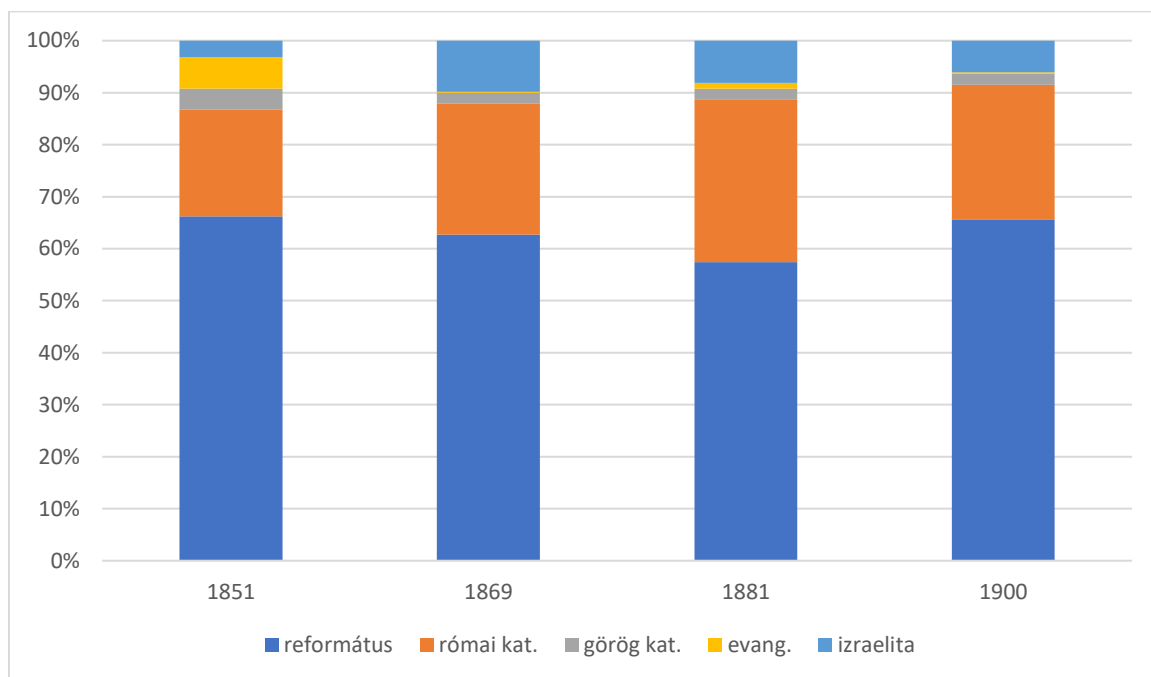
²² Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat. (MSK Ús) 2. kötet. A Magyar Korona országai-nak 1900. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása községenként. Bp., 1904.

1. ábra: Szala község népességének alakulása (1787-1900)

A település felekezeti megoszlására vonatkozó első adatunk Fényes Elektől származik, ugyanis az 1787-es népszámlálási adatsor csupán keresztényeket és zsidókat vesz számba, a konkrét vallásfelekezethez tartozókat nem. Megállapítható, hogy – bár szinte kivétel nélkül minden felekezet jelen van – a település lakossága döntően a református felekezethez tartozott a 19. században. Ha az alábbi diagramra pillantunk, akkor láthatjuk, hogy minimálisan a reformátusok lakosságon belüli aránya csökkent az 1851 és 1869 közötti időszakban, ugyanebben az intervallumban pedig a római katolikusok száma és aránya növekedett. A századfordulón azonban, a református száma minimálisan ismét növekszik a lakosságon belül, a római katolikusoké pedig szintén kisebb mértékben csökken. Az izraelita lakosságról megállapítható, hogy számuk 1851 és 1881 között stagnál, majd a századfordulóra minimálisan csökken. Az evangélikus felekezet mindvégig minimális számú, a század végére pedig ez a felekezet szinte el is tűnik a településről. A görögkatolikusoknál szintén csökkenés figyelhető meg.

2. ábra: Az egyes felekezetek lakosságon belüli arányának megoszlása (%)

3. Társadalmi interakciók vizsgálata Szala községben 1801 és 1895 között

3.1. Házassági kapcsolatok elemzése

A Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa segítségével igyekszem feltárni azokat a házassági mintákat, amelyek a vizsgált községet jellemezték 1801 és 1895 közötti időszakban. Az elemzés során az adatbázisom adatait a korábbi néprajzi, illetve történettudományi szakirodalom eredményeivel való kontextusban kívánom értelmezni. A házasságok kapcsán arra a kérdésekre keresem a választ, hogy az endogámia vagy exogámia jellemezte a településen házasodni kívánó lakosokat. Endogámia alatt azt értem, hogy a házas felek elsősorban saját településről választottak (endogámia) maguknak párt, vagy pedig egy másiktól (exogámia). A néprajzi szakirodalom a következő megállapításokat teszi a házasság intézményéről: „Biztosította egyrészt a genealógiai értelemben vett család, a rokoni csoport fennmaradását, sőt esetenként számszerű növekedését. Biztosította másrészt azt, hogy az abban részt vevő családok földbirtokukat, vagyonukat megőrizhessék, esetleg gyarapíthassák és fenntarthassák a gazdaság folyamatos működéséhez szükséges létszámú, illetve megfelelő kor- és nemi összetételű munkaszervezetet. Biztosította végül a leszármazottak, a kapcsolatba kerülő családok összeházasodó tagjainak további életét oly módon, hogy vagyoni helyzetüket, közösségen

belüli társadalmi pozíciójukat legalábbis megőrizték, de ha lehet, még javítsák is.”²³ A néprajzi szakirodalom tehát a házasság, mint intézmény társadalmi reprodukcióban betöltött szerepét, valamint az adott egyének/családok párválasztása mögött meghúzódó stratégiákat hangsúlyozza. A történettudományi szakirodalom is a fenti állítást tekintette kiindulópontnak, amikor a házasságkötéseket illetően módon vizsgálta.²⁴

Az anyakönyvek részletesen tartalmazzák azt az adatot, amely a házasulandó felek születési, illetve lakóhelyét írja le. Az 1801 és 1895 közötti időszakban regisztrált 440 db házasságkötésből 419 esetben találjuk meg feleség, illetve a férj születési, illetve lakóhelyére vonatkozó adatait. Az 1. táblázatban láthatóak azok a főbb mutatók, amelyek az endogám, illetve az exogám házasságkötések megoszlását jellemezték az adatbázisban szereplő 419 db házasságkötés alapján. A képet árnyalja, hogy a 19. században az volt a szokás, hogy a házasságokat többnyire a menyasszony lakóhelyén tartották, a házaspárok az életüket viszont a vőlegény településén folytatták. Ebből következően azonban egyértelmű, hogy a településen kötött házasságokra az endogám házasságkötési tendencia jellemző.

Endogám	Endogám	Exogám	Összesen	Endogám	Exogám	Összesen	Endogám	Exogám
menyasszony	329	90	419	78,5 %	21,5 %	100 %	57,2%	34,2%
vőlegény	246	173	419	58,7 %	41,3 %	100%	42,8%	65,8%
összesen	575	263	838	68,4 %	31,6 %	100%	100 %	100%

1. táblázat: endogám és exogám házasságok Szala községben

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa (Saját számítás)

Ha az exogám házasságokat vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a legtöbb házassági kapcsolat a szomszédos településekkel alakult ki. A 2. táblázatban látható, hogy az összes település 10 km-es körön belül helyezkedik el. Érthető módon a távolabbi településekről való házasságkötés minél kevésbé volt jellemző. A függelékben közöltem a második katonai felmérés térképét, amelyen Szala, illetve a 2. táblázatban szereplő települések térbeli elhelyezkedése is láthatóvá válik.

²³ Magyar Néprajz VIII. Társadalom (főszerk. Paládi-Kovács Attila, szerk. Sárkány Mihály, Szilágyi Miklós). Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000.

²⁴ Ld. Benda 2008. 274 – 275.o

Település neve	Darabszám	Távolság (km)
Fuló Kércs	25	4
Felső Szend	21	1,2
Alsó Szend	19	1,8
Felső Méra	15	5,6
Alsónovaj	13	8 km
Idrány	11	10 km
Szemere	10	9,3 km
Egyéb	149	-

2. táblázat: Az exogám házasságok leggyakoribb települései

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa (Saját számítás)

Ha a különböző közigazgatási egységek (járások, vármegyék) szintjén vizsgáljuk a házasságkötéseket akkor megállapítható, hogy minél távolabbi járásba tartozik egy-egy település, annál kevésbé volt valószínű, hogy a szalai házasulandó férfiak/nők onnan választottak maguknak párt. Ugyanez elmondható a vármegyéről is. Tehát elsősorban olyan településekről történik a szalai fiatalok párválasztása, amely Abaúj-Tornán belül található, kevésbé jellemző a vármegyén kívüli házasodás. A tényezők mögött az állhat, hogy Szala alapvetően paraszti társadalom és alapvetően a paraszti társadalmakra jellemző házasodási mintázat jellemzi, amelyről Örsi Julianna korábbi kutatásai adnak támpontot. Az agrártársadalmak párválasztási szokásaira alapvetően egy gyűrűs szerkezet jellemző. Azaz a különböző egyének elsősorban helyben próbálnak maguknak párt találni. Amennyiben pedig a saját településükről nem találnak maguknak párt úgy egy másik közelebbi községből igyekeznek megfelelő menyasszonyt/vőlegényt találni.²⁵ Jelen esetben az a jellemző tendencia, hogy a Cserehátiak többnyire a Cserehátiakkal kötnek házasságot, kevésbé jellemző, hogy másik földrajzi egységből válasszanak házastársat a szalai fiatal férfiak, illetve leányok. Ezt a társadalmi jelenséget Koloh Gábor regionális endogámiának nevezi és úgy írja le, hogy az egy földrajzi régióba tartozó egyének (az ő vizsgálatait az ormánságiak és a bőköziek közötti házasságkötésekre terjedtek ki) többnyire egymással házasodnak.²⁶

A másik endogám házasságkötésekkel kapcsolatos tényező alapvetően a település földrajzi adottságaival is magyarázható. A földrajzi tényezők fontosságára Buzgó Gábor nagylétai

²⁵ Örsi Julianna 1983.: Endogámia és exogámia Magyarországon a 18–20. században. *Demográfia* 26., 4. 585-586.

²⁶ Koloh 2021. 84–85.o.

vizsgálatai – amelynek középpontjában a házasságok kapcsán szintén az exogámia és endogámia kérdésköre állt – is rávilágítottak. Buzgó a vizsgálat központi elemeként azt a kérdést tette fel, hogy az trianoni békeszerződés okozta változások mennyiben gyakoroltak hatást az exogám házasságkötések mintázataira. Nagyléta község ugyanis Trianon után közvetlenül határmenti településsé vált. Megállapította, hogy az újonnan meghúzott határ befolyásolta a házasságkötéseket, ugyanis az újonnan meghúzott térbeli választóvonal túloldalára került falvakkal való kapcsolat lazult vagy teljesen megszűnt 1920 után. Tehát a földrajzi tényezők alapvetően befolyásolták a házasságkötések mikéntjét.²⁷ Kérdés, hogy az Abaúj vármegyei Szala község esetén is beszélhetünk-e a földrajzi tényezők befolyásáról. Ezen a ponton szükséges tenni egy visszautalást a dolgozat 1. fejezetére, amelynek az egyik megállapítása az volt, hogy a Cserehát települései infrastrukturálisan elmaradottabbak voltak, fontosabb úthálózat nem szelte át a falvakat, ennek következtében a vásárokon is csupán alig tudtak részt venni ezeknek a településeknek a lakói. Tehát ha volt is mobilitási igény akkor az úthálózat okozta elmaradottságok meglehetősen korlátozták a lehetőségeket. Az endogám házasságkötések túlsúlya magyarázható ezzel a földrajzi tényezővel is.

3.2 Keresztszülőség

A Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisában összesen 1782 gyermek születése került rögzítésre. A vizsgált 1801 és 1895 közötti időszakban, összesen mintegy 767 keresztszülőpárt azonosítottam. A keresztelési anyakönyvek esetén a bevett gyakorlat hasonló volt a különböző felekezeteknél. A szülők nevei mellett feljegyezték a születés és a keresztelés dátumát, valamint a keresztszülők neveit is. Olyan ritkán fordult elő, hogy több keresztapa vagy keresztanya volt bejegyezve, tehát a bevett gyakorlat az volt, hogy a gyermeknek egy keresztapja és egy keresztanyja volt. A keresztszülői kapcsolat társadalmon belüli jelentőségére már a korábbi néprajzi és mikrotörténeti kutatások is rávilágítottak.

A néprajzi szakirodalom a keresztszülői kapcsolatra úgy tekint, hogy az a műrokonsági formák közül az egyik legfontosabb intézmény, amely során a szülők a gyermekeket „használták” fel arra, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozzanak. A keresztszülőséget ugyanis elsősorban erős érdekvédelmi jellege miatt tarották fontosnak.²⁸ Már a néprajz is vizsgálta azt a kérdést, hogy a szülők milyen stratégiát alkalmaznak gyermekük

²⁷ Buzgó 2020. 93–94.

²⁸ Magyar Néprajz VIII. Társadalom (főszerk. Paládi-Kovács Attila, szerk. Sárkány Mihály, Szilágyi Miklós). Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. 532-557.

keresztzüleinek kiválasztása során. Az a következtetés fogalmazódott meg, hogy a 18–19. században alapvetően nem családtagot kértek fel keresztszülőnek, hanem valamilyen családon kívül álló személyt.²⁹

Az utóbbi évtizedekben – a néprajzi szakirodalom alapján – a történészek is elkezdtek vizsgálni a jelenséget. A mikrotörténeti, családrekonstrukciós vizsgálatok módszertani eljárásai ugyanis lehetőséget teremtettek arra, hogy a társadalomtörténet is vizsgálja a jelenséget, elvégezzen különböző település szintű mélyfúrásokat.³⁰ Ezek a mélyfúrások lehetőséget teremtettek arra, hogy bemutassák ennek műrokonsági formának az adott településen betöltött szerepét, valamint rámutassanak a társadalmon belüli jelentőségére. Ezek a munkák arra a következtetésre jutottak, hogy a keresztszülői kapcsolat sokféle lehet. Rokonsági és szomszédsági, azaz valamilyen kölcsönös viszony, de lehet patrónus-kliensi is tehát valamilyen függőségi viszony.³¹ A társadalmi státusz szintűgy válogatja, hogy egy adott szülőpár hogyan választ keresztszülőket. Lehetséges, hogy egy-egy szülőpár a saját maga társadalmi csoportjából választ, de olyan is előfordul, hogy magasabb presztízzsel rendelkező szülőpárt kérnek fel keresztszülőnek. Ez alapján pedig rekonstruálhatók különböző személyek, akik a társadalomban vezető szerepet töltenek be, azaz ők tekinthetők a lokális elitnek. Amennyiben utóbbi esetre találunk precedenst akkor a kérdés, hogy az adott keresztszülőpárnak a magasabb társadalmi presztízse milyen társadalmi tőkéből adódik. Bizonyos esetekben a presztízis alapja a földbirtok, azonban a vizsgált településen előfordult, hogy más-más tényezőtől, például az adott keresztszülő foglalkozásából eredt a presztízis. Koloh Gábor megállapítása szerint a vajszlói társadalomban az elsődleges értékmérő a földvagyon, amely kizárólagos az egész 19. század folyamán. Ez azt jelentette, hogy a keresztszülői hálózatban olyan személyek szerepeltek, akik jelentősebb földterülettel rendelkeztek.³² Buzgó Gábor nagylétai kutatásának következtetése, hogy a – vagyonból eredő magas társadalmi státusz – mellett bizonyos foglalkozások magasabb értékmérővel bírnak. Nagylétán ugyanis a helyi református lelkész 1882 és 1895 között mintegy 182 alkalommal tartottak keresztvíz alá gyermekeket.³³

A szakirodalom állításai mentén a következő kérdések fogalmazhatók meg. Szala községben rekonstruálhatók-e olyan csoportok, amelyek valamilyen szempontból népszerű keresztkomák. Másik kérdés, hogy az anyakönyvek milyen foglalkozást jelölnek meg a nevük mellett. Ez

²⁹. Örsi Julianna 1974.: A műrokonság egyik formája Karcag társadalmában. *Ethnographia* 85. 356.

³⁰ Benda 2008., Koloh 2020., Buzgó, 2021.

³¹ Benda 2008. 294–295.

³² Koloh 2020.

³³ Buzgó 2021. 27.

utóbbi esetben már óvatos következtetéseket lehet megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy az adott szülőpár társadalmi presztízse miből adódhat.

Az alábbi táblázatban csoportokba rendeztem a keresztszülő párokat. A pontos számadat nem határozható meg, ugyanis sok esetben névazonosságok, olvashatatlan anyakönyvi bejegyzések nehezítik a helyzetet. Ez az adat tehát csupán hozzávetőleges képet ad számunkra. A csoportosítás szempontja az volt, hogy mennyire népszerűek keresztszülőként az adott párok.

Csoportosítás (számadat)	1-4	5-9	10 <
Csoport neve	kevésbé népszerű	népszerű	rendkívül népszerű
Gyakoriság	662	69	36

3. táblázat: A keresztszülők népszerűségének megoszlása az 1801 és 1895 közötti időszakban

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa (saját számítás)

Jól látható, hogy a legtöbb esetben „népszerűtlen” keresztszülők dominálnak, akiket kevés alkalommal kértek fel keresztszülőnek. A „népszerű” kategóriában már lényegesen kevesebben szerepelnek. A „rendkívül népszerű” kategória pedig egy meglehetősen exkluzív kört eredményez. A keresztszülői hálózatról tehát megállapítható, hogy a vizsgált időszakban rekonstruálhatók olyan családok/házaspárok, amelyekhez a településen élők egy bizonyos csoportja valamilyen módon tartozni akart. Ezt a kapcsolatot pedig gyermekük felhasználásával alakították ki.

Az anyakönyvek csupán a férfiak nevei mellett közlik a foglalkozásra vonatkozó tudnivalókat, amelyekből már következtetni lehet arra, hogy a „rendkívül népszerű” kategóriába tartozó keresztszülő párok döntően milyen foglalkozást űznek.

Foglalkozási csoport	földbirtokos	értelmiségi	Mezőgazdasági munkás/alkalmazott/zsellér/kézimunkás/napszámos	iparos	kereskedő
gyakorisága:	20	15	86	7	1
Összesen:	128				

4. táblázat: A különböző foglalkozások gyakoriságának megoszlása

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa (Saját számítás)

Megállapítható, hogy a rendkívül keresztszülői csoport döntően a „földbirtokos” és az „értelmiségi” foglalkozási csoportba tartozik. Ez a tény azt jelenti, hogy az értékmérő egy-egy csoportnál túlnyomórészt a földvagyonból, illetve a foglalkozásból ered. A földbirtokosok között kiemelkedőek a Tolnay család tagjai, valamint, akik több generáción keresztül is az utóbbi két kategóriába tartoztak (bővebben ld. 5. fejezet). Hasonló mondható el a Túrós Jánosról és Szabó Sáráról, akik a „rendkívül népszerű” kategóriába tartoznak, majd fiuk „ifjabb” Túrós János is többször tölti be a keresztszülői szerepet.

Szintén rendkívül népszerű keresztszülők a helyi értelmiség tagjai. Ebbe a foglalkozási kategóriába alapvetően a református lelkész, valamint a helyi tanító tartozik bele. Utóbbi foglalkozást űzők közül Köblös István 1815 és 1845 között mintegy 30 éven keresztül volt a település tanítómestere és összesen 24 alkalommal tartott keresztség alá egy-egy gyermeket. Az alábbi táblázatban látható, hogy kik és melyik időszakban voltak település református lelkipásztorai és a keresztszülővé választás gyakoriságának száma.

A lelkipásztor neve ³⁴	A lelkipásztori szolgálat ideje	Hányszor választották keresztszülőnek	Éves átlag
Szabó Barta László	790-1804;1811-1817	10	1,43
Nemes Mózes	1804-1811	17	0,85
Szombati András	1817-1824	2	0,29
Bencsik János	1824-1826	1	0,5
Bolytár Pál	1826-1830	1	0,25
Vadászy László	1830-1832	1	0,5
Szaniszló István	1832-1874	27	0,64
Emődi István	1874-1875	2	2,0
Jakab János	1875- 1895	33	1,65

5. táblázat: Szalai református lelkipásztorok a keresztszülői hálózatban 1801 és 1895 között

Jól látható, hogy azok a református lelkészek, akik huzamosabb ideig voltak szolgálatban a településen meglehetősen népszerű keresztkomák. Azonban feltűnő, hogy még azok a lelkipásztorok is keresztszülővé válnak egy-egy alkalommal, akik csupán rövid ideig szolgálnak a községben. Közülük is a leginkább kiemelkedő Jakab János, aki évente átlagosan 1,65 gyermeknek volt a keresztapja, ami húsz év alatt kiemelkedő eredmény, tekintve, hogy Szaniszló István (aki szintén huzamosabb ideig volt a település református lelkipásztora) évente

³⁴ A lelkészek neveinek és szolgálati idejüknek a forrására vonatkozóan ld.: Ugrai János 2005.: A tiszáninenni református egyházkerület lelkészei: a kezdetektől a milleniumig. Sárospatak – Tiszaújváros, Tiszáninenni Református Egyházkerület.

átlagosan 0,64 gyermeket tarthatott keresztvíz alá. Jakab János rendkívüli népszerűsége vélhetően a házasságában rejlik. A református lelkész ugyanis azt a Tolnay Katalint vette el, aki a helyi birtokos Tolnay család tagja és a család generációkon keresztül „rendkívül népszerű” a keresztszülői hálózatban. Foglalkozása mellett tehát más szempontból szempontok is érvényesülnek az ő esetében.

A keresztszülőség kapcsán azt is vizsgáltam, hogy a népszerű keresztszülőpárok minden esetben együttesen vállalják-e a keresztkomaságot, vagy pedig előfordul, hogy a házaspárok férfi, illetve női tagjai külön-külön kerülnek kiválasztásra. Az esetek túlnyomó többségében a párok együttesen vállalnak keresztszülőséget, azonban ritkán előfordulnak olyan helyzetek is, amikor külön-külön. Thuránszky Károly az egyik kivétel ez alól, aki a legtöbb esetben nem a feleségével Kandó Katalinnal, hanem egy másik szintén népszerű keresztszülőpár női tagjával együtt vállalt keresztszülőséget. Olyan kombináció is előfordult, amikor a lányával Thuránszky Máriával tartanak keresztvíz alá egy gyermeket. Ez utóbbi meglehetősen ritka, ugyanis a rajtuk kívül, a legtöbb esetben házaspárok, ritkább esetben pedig testvérpárok vállalnak keresztszülőséget. Amikor a párok férfi/női tagjai külön-külön szerepelnek, akkor többnyire egy másik, szintén gyakran keresztszülővé választott páros férfi/női tagjával együtt választatnak.

A törvénytelen gyermekek keresztszülősége külön említésre méltó. Törvénytelennek számított az olyan gyermek, akinek csupán az édesanyja ismert, házasságon kívül született. 129 ilyen esetre találunk példát és megállapítható, hogy többségében (88,7%) a „rendkívül népszerű” keresztszülők közé tartozó párok vállalják ezeknek a gyermekeknek a keresztszülőségét, tehát a társadalmi státuszuknak része az ilyen manapság divatos kifejezéssel élve „szociális gondoskodás”.

6. A Tolnay család kapcsolatrendszere

A családrekonstrukciós módszer³⁵ lehetőséget nyújt arra, hogy az anyakönyvi adatok segítségével azonosítani lehessen az egy családhoz tartozó egyéneket. A következőkben a Tolnay család házasságkötéseit, illetve keresztszülői hálózatban betöltött szerepét mutatom be, akik a népszerű keresztszülők közé tartoznak, tehát valamilyen oknál fogva magasabb presztízzsel rendelkeznek. Az elemzés célja a család házassági, illetve keresztszülői

³⁵ A módszerről ld. Andorka Rudolf 1988. A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei. Bp., KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Történeti demográfiai füzetek 4.

kapcsolatainak a rekonstruálása, ezáltal pedig rávilágítani arra a kérdésre, hogy az adott generáció tagjai milyen körből választanak gyermekeik számára házastársakat és ez milyen településen belüli, illetve települések közötti interakciókat eredményez. Lényeges kérdés továbbá, hogy mennyire nyitott vagy zárt az a csoport, ahonnan a megfelelő férjek/feleségek, illetve keresztkomák/kománék kerülnek ki.

A vizsgálat jelenleg csupán az anyakönyvekből rekonstruált házasságokra, illetve a keresztszülői hálózatok vizsgálatára terjedt ki. A későbbiekben szeretném megvizsgálni a vagyonátörtökítési stratégiát is, amelynek elsődleges forrásai a kataszteri birtokvázlatok, illetve a végrendeletek. Ezen források által ugyanis átfogó képet kapunk a vagyon nagyságáról, a család jövedelmi helyzetéről is.

Az elemzés fő kérdése, hogy a családra az endogám vagy az exogám házassági minta jellemző, ezen belül lehetőség nyílik arra is, hogy két generáció között is megvizsgáljam a párválasztási stratégiákat. A 7. táblázatban az 1840-es évek közepén házasságot kötött Tolnay gyermekek házasságkötésének főbb adatai láthatóak.

A gyermek neve	Házastárs neve	Házasságkötés ideje	A házastárs lakhelye
Tolnay Lajos	Szőke Eszter	-	-
Tolnay Borbála	Bogoly Lajos	1844. február 19.	Beret
Tolnay Klára	Butykai István	1849. december 27.	Felsődobsza

7. táblázat: Tolnay János és Szóráth Zsuzsanna gyermekeinek a házasságkötése

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa

Ebben az időszakban Tolnay János és Szóráth Zsuzsanna gyermekei kötöttek házasságot, akiknek öt gyermeke született, mely közül három élte meg a felnőtt kort. Az első gyermekük Zsuzsanna volt, aki 1818 áprilisában született, azonban mindössze 5 hónapos korában ugyanezen év szeptemberben elhunyt. Második gyermekük Lajos, aki 1820-ban született, ő volt az egyetlen fiú, aki megélte a felnőtt kort. Harmadik gyermekük Borbála, aki 1824-ben született és szintén megélte azt a kort, hogy ki lehessen házasítani. A negyedik, Ferenc 1826-ban született, majd 1828-ban egy esztendősen elhunyt. Az ötödik gyermek Klára, aki 1829-ben született és Borbálához hasonlóan szintén megérte a felnőtt kort.

Tolnay Lajos és Szőke Eszter házasságkötésének pontos bejegyzése nem ismert. A feleségnek és a családjának a keresztelési, illetve házassági anyakönyvekben nincs nyoma, így feltételezhető, hogy nem szalai lakhelyű a család. A házassági anyakönyvi bejegyzés hiánya is arra enged következtetni, hogy másik településen – a feleség lakhelyén – köthettek házasságot. A házaspár tehát kívülről választott feleséget fiuk számára. Borbála nevű leányuk számára szintén egy másik településről történt a párválasztás, aki a bereti lakhelyű Bogoly Lajossal kötött házasságot. Klára nevű leányuknak szintén egy másik településről származó férjet választottak, aki a felsődobszai Butykai Istvánnal házasodott meg. A két leánynak és férjüknél a házasságkötést követően nincs nyoma az anyakönyvben, azaz nem született helyben gyermekük és nem választották őket keresztszülőnek sem. Tehát a házaspárok egy másik településen – feltehetőleg férjük lakhelyén – folytatták közös életüket.

A három házasságkötést megvizsgálva megállapítható, hogy erre a generációra az exogám házasságkötési minta jellemző. A fiúgyermek esetén látható, hogy kívülről hozott magának feleséget. A család célja feltehetőleg az volt, hogy az idősebb fiúgyermek örökölje tovább a család birtokait. A leánygyermekeknek pedig megfelelő férjet kellett találni, akik szintén biztosítják a család státuszát.

A következő generáció Tolnay Lajos és Szőke Eszter gyermekeinek házasságkötésére vonatkozik. Az alábbi táblázatban láthatóak a házaspár gyermekeinek házasságkötésével kapcsolatos főbb adatok.

A gyermek neve	Házastárs neve	Házasságkötés ideje	A házastárs lakhelye
Tolnay Borbála	Halas István	1874. május 26.	Szikszo
Tolnay Katalin	Jakab János	1875. december 27.	Szala
Tolnay Imre	Külkey Mária	1877. november 5.	Szala
Tolnay Imre	Külkey Ilona	1882. január 9.	Szala
Tolnay Terézia	Baskay István	1891. július 8.	Pamlény
Tolnay Zsuzsanna	Novajkay Béla	1891 július 26.	Szala

6. táblázat: Tolnay Lajos és Szőke Eszter gyermekeinek házasságkötései

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa

A házaspárnak kilenc gyermeke született, ebből öt élte meg a felnőtt kort. Az előző generációval ellentétben már nem tisztán exogám házassági mintáról beszélünk, sőt erőteljes

eltolódás van az endogámia felé. A család a két leánynak Borbálának, illetve Teréziának választ másik településről férjet. A többi gyermeknek helyben választanak házastársat. Köztük Tolnay Imre házasságkötése az egyik leginkább figyelemre méltó, aki kétszer házasodott, mindkétyszer ugyanabból a családból választva magának házastársat. Az első alkalommal Külkey Máriát veszi el, aki viszont rövidesen elhunyt. Ezt követően 1882-ben feleségül veszi annak húgát Külkey Ilonát. Szintén figyelmet érdemel Tolnay Katalin házasságkötése, akit a helyi református lelkészt Jakab János veszi feleségül. Zsuzsanna nevű leányuknak szintén egy helyi az anyakönyvekben „földbirtokos” foglalkozásúként szereplő Novajkay Dániel fia Novajkay Béla lesz a férje.

Ha az endogámia és az exogámia szempontjából járjuk körül ezeket a házasságkötéseket akkor megállapítható, hogy erre a generációra már elsősorban az endogám házasságkötési minta jellemző, azaz elsősorban helyből választanak és arra is odafigyelnek, hogy a társadalmi státusz mindkét esetben azonos legyen a sajátjukkal. Tehát ez a generációs is egy jól körülhatárolt csoportból választ házastársat gyermekei számára. Köztük figyelemre méltók Tolnay Imre házasságkötései, akinek mindkétyszer egy-egy Külkey leányt választanak feleségnek. Erre magyarázatot az 1897. évi gazdacímtár adatai szolgáltatnak. A 100 kataszteri hold fölötti birtokosok között Külkey Nándort³⁶ és Tolnay Lajosnét tartják számon, mint a községben ilyen nagyságú birtokkal rendelkező egyéneket. Előbbinek 644, míg utóbbinak 102 kataszteri hold földje van.³⁷ A házasságkötés hátterében valószínűleg a két család birtokainak egyesítése állhatott. Ha ehhez hozzávesszük Tolnay Katalin és Jakab János, valamint Tolnay Zsuzsanna és Novajkay Béla házasságkötéseit, akkor nyilvánvaló, hogy a településen a századfordulóra – a házasságok révén – kialakul egy olyan csoport, akik a társadalom vezető rétegét alkotják. A Tolnay család rekonstrukcióját követően szükséges, hogy összegezzem a tanulságokat. A házassági kapcsolataikat elemezve megállapítható, hogy erős eltolódás figyelhető meg az exogámiából az endogámia felé. Ez viszont újabb kérdést generál. Milyen okok állhatnak ezen tendencia hátterében. Az elsődleges feltevésem, hogy a vagyon megtartása és gyarapítása, ez azonban addig nem igazolható, amíg a vagyon méretével kapcsolatos pontos információk nem kerülnek feltárára.

A keresztszülői kapcsolatok tekintetében megfigyelhető, hogy a Tolnay család legidősebb férfi tagjai (feleségeik) az vizsgált időszakban mindvégig a „rendkívül népszerű” keresztszülők

³⁶ Az anyakönyvekben kezdetben Külkey Ferdinándként szerepel, majd később magyarosítva a nevét Nándorként.

³⁷ Gazdacímtár 1897. *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. 2. kötet. Gazdacímtár.* Bp., Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.

közé tartozik. Az első generáció a vizsgálatomban Tolnay János és Szóráth Zsuzsanna és az ő szerepük a keresztszülői hálózatban betöltött szerepük.

Keresztgyermek neve	Keresztelés ideje	A gyermek anyjának a neve	A gyermek apjának a neve
1. Gál Julianna	1812. február 13.	Gál János	Oláh Zsuzsanna
2. Becskeházy József	1814. március 8.	Becskeházy Dániel	Sarádi Mária
3. Oláh József	1814. július 1.	Oláh György	Rimán Sára
4. Hideg Károly	1816. december 13	Hideg István	Beke Julianna
5. Kovács Zsuzsanna	1816. december 27.	Kovács András	Parkó Katalin
6. Túrós József	1817. március 17.	Túrós János	Szabó Sára
7. Kovács Katalin	1818. június 28.	Kovács András	Parkó Katalin
8. Papp Borbála	1819. július 18.	Papp Sámuel	Jeney Mária
9. Bártfai Zsuzsanna	1819. július 31.	Bártfai András	Németh Katalin
10. Szombathy Mária	1819. július 16.	Szombathy András	Papp Klára
11. Kovács Mária	1819. november 25.	Kovács András	Parkó Katalin
12. Tolnay Miklós	1822. július 22.	Tolnay Sámuel	Trócsányi Judit
13. Túrós János	1823. január 3.	Túrós János	Szabó Sára
14. Becskeházy Zsuzsanna	1828. február 25.	Becskeházy Mátyás	Draskóczy Katalin

7. táblázat: Tolnay János és Szóráth Zsuzsanna keresztgyermekiei

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa

Kovács András és Parkó Katalin, valamint Túrós János és Szabó Sára több alkalommal, míg a táblázatban szereplő többi pár egy-egy esetben kéri fel őket a keresztszülői szerepre. Összesen tehát 10 olyan szülőpár van, akikkel keresztkomákká váltak.

Gyermek neve	Keresztelés ideje	Keresztapa neve	Keresztanya neve
1. Tolnay Zsuzsanna	1818 április 28.	Hideg István	Beke Zsuzsanna
2. Tolnay Lajos	1820 március 12.	Hideg István	Beke Zsuzsanna
3. Tolnay Borbála	1824 október 23.	Hideg István	Beke Zsuzsanna
4. Tolnay Ferenc	1826 november 20.	Hideg István	Beke Zsuzsanna
5. Tolnay Klára	1829 április 5.	Hideg István	Beke Zsuzsanna

8. táblázat: Tolnay János és Szőke Eszter gyermekeinek keresztszülei

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa

A 10. táblázat tartalmazza a saját gyermekeikre vonatkozó keresztelési adatokat, benne a dátummal, illetve a gyermek keresztszüleinek a nevével. Kérdés, hogy a házaspár milyen csoportból választ keresztszülőket. A 12 szülőpár közül mindössze egy olyan van, akikkel a kapcsolat kölcsönös. Hideg István és Beke Juliannát kéri fel az összes gyermekük számára keresztszülőnek, akik az anyakönyvekben fulókércsi földbirtokosként szerepelnek. Tehát az általuk felkért keresztszülő párnak hasonló a társadalmi helyzete a szomszédos településen. Következtetésként levonható, hogy Tolnay János és Szőke Eszter egy jól körült csoportból választ keresztszülőket. Minden gyermekük számára ugyanazt a két személyt.

A következő generációnál Tolnay Lajosnak, mint legidősebb fiúgyermeknek szerepe lesz a helyi társadalomban. Ahogyan szülei úgy ő is sokszor szerepel a születési anyakönyvekben, mint keresztszülő, 1836-tól kezdődően egészen 1872-ig. Kezdetben testvérével Tolnay Juliannával szerepel 1850 november 21-ig, ezt követően pedig már feleségével Szőke Eszterrel.

Keresztgyermek neve	Keresztelés dátuma	Gyermek apjának neve	Gyermek anyjának neve
Kis Zsuzsanna	1836. szeptember 4.	Kis Pál	Benke Mária
Szánthó Julianna	1836. december 11.	Szánthó József	Balla Borbála
Kis Zsuzsanna	1838. február 15.	Kis Pál	Benke Mária
Kis Julianna	1847. február 18.	Kis József	Kovács Erzsébet
Pisák János	1850. november 22.	ismeretlen	Pisák Borbála
Bakos József	1852. szeptember 2.	Bakos István	Becskeházy Terézia
Major Borbála	1855. november 15.	Major János	Nagy Terézia
Horváth József	1856. május 18.	Horváth Frigyes	Fazekas Mária
Köblös István	1858.szeptember 21.	Köblös István	Major Borbála
Horváth István	1859. szeptember 22.	Horváth Frigyes	Fazekas Mária
Tolnay Bertalan	1860. augusztus 25.	Tolnay Miklós	Vadászy Franciska
„Kis” Oláh Károly	1862. április 9.	„Kis” Oláh István	Kádár Klára
Horváth János	1863. május 9.	Horváth Frigyes	Fazekas Mária
Bakos János	1869. március 23.	Bakos István	Becskeházy Terézia
Köblös Mária	1870. április 1.	Köblös István	Major Borbála
„Kis” Oláh Imre	1871. március 28.	„Kis” Oláh István	Kádár Klára
Bakos Erzsébet	1872 május 31.	Bakos István	Becskeházy Terézia

9. táblázat: Tolnay Lajos és Szőke Eszter keresztszülői hálózata

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa

A táblázat adataiból jól látható, hogy Tolnay Lajos 10 család gyermekét tarthatta keresztség alá. Ezek közül egy esetben megfigyelhető az a jelenség, amire már korábban utaltam (ld 5. fejezet), hogy a törvénytelen gyermeknek minden esetben a népszerű keresztszülők közül

választanak keresztszülőt. Ez a helyi szokás figyelhető meg Pisák János keresztelése kapcsán is, akinek Tolnay Lajos és Szőke Eszter lesznek a keresztszülei.

A következő táblázatban Tolnay Lajos és Szőke Eszter gyermekeinek keresztelésével kapcsolatos főbb tudnivalókat mutatom be, benne a saját gyermekeik keresztszüleivel. Az ő esetükben is az a fő kérdés, hogy milyen stratégia mentén és milyen körből választanak maguknak keresztkomákat.

Gyermek neve	Keresztelés dátuma	Gyermek kereszta jának	Gyermek keresztanyjának neve
Tolnay Erzsébet	1851. november 11.	Gaál János	Sivetz Johanna
Tolnay Imre	1853. április 26.	Gaál János	Sivetz Johanna
Tolnay Borbála	1855. augusztus 21.	Várady József	Tolnay Julianna
Tolnay Katalin	1857. augusztus 28.	Gaál János	Sivetz Johanna
Tolnay Erzsébet	1859. július 21.	Szentpétery Dániel	Hidegh Julianna
Tolnay István	1861. október 8.	Szentpétery Dániel	Hidegh Julianna
Tolnay István	1862. november 20.	Szentpétery Dániel	Hidegh Julianna
Tolnay Terézia	1864 november 6.	Szőke Károly	Nagy Terézia
Tolnay Zsuzsanna	1869 február 26.	Hidegh Károly	Feleky Katalin

10. táblázat: Tolnay Lajos és Szőke Eszter gyermekeinek keresztszülei

Forrás: Szalai Anyakönyvek Történeti Adatbázisa

A Tolnay házaspár kilenc gyermeke számára 5 házaspárt kér fel keresztkomának, Gaál Jánost és Sivetz Johannát, valamint Szentpétery Dánielt és Hidegh Juliannát 3-3 alkalommal, Várady Józsefet és Tolnay Juliannát, Szőke Károlyt és Nagy Teréziát, valamint Hidegh Károlyt és Feleky Katalint összesen 1-1 alkalommal. Gaál János és Sivetz Johanna szintén a „népszerű” keresztszülők közé tartozik a településen. A többi keresztszülő nem helybéli, hanem másik településről származik. Szentpétery Dániel és Hidegh Julianna, valamint Hidegh Károly és Feleky Katalin fulókércsi földbirtokosként vannak megnevezve. Szembetűnő, hogy az előző generációnak is volt hasonló kapcsolata a Hidegh családdal. Ez a jelenség arra utal, hogy két település lokális elitjének tagjai egymással is interakcióba kerülnek, tehát bizonyos kapcsolatok két generáció között is megmaradnak. A másik két keresztszülő pár esetén pedig rokoni kapcsolat feltételezhető, legalábbis Tolnay Julianna, illetve Szőke Károly vezetékeve erre enged következtetni. A Tolnay családnak erre a nemzedékére tehát szintén jellemző, hogy egy zárt körből választanak gyermekeik számár. Az is megállapítható, hogy a családra az egyirányú kapcsolatok jellemzőek, azaz többnyire nem viszonzózzák a keresztkomaságot, tehát az őket felkérő párok közül egyet sem kérnek fel saját gyermekeik számára.

A két generáción belül a keresztszülői hálózatot vizsgálva nincs alapvető változás, ugyanúgy egyirányú keresztszülői kapcsolatok jellemzik a családot és ugyanolyan módon egyetlen, zárt körből választanak keresztszülőket gyermekeik számára. Ez arra enged következtetni, hogy ez a család és a velük kapcsolatba kerülő más egyének/családok meglehetősen zárt csoportot alkotnak a településen belül. Ebben a tekintetben a két generáció között nincs alapvető változás. Ebben az esetben is megfogalmazható egy olyan feltevés, amely csupán további – elsősorban gazdaságtörténeti, birtokviszonyokra vonatkozó – források segítségével lesz igazolható. Ez a hipotézis pedig a következőképpen foglalható össze. A községben kirajzolódik egy elit, amely a velük rokoni kapcsolatba kerülő egyéneket valamilyen szempont szerint erősen megválogatja. Ez a szempont az anyakönyvek foglalkozási kategóriáiból, illetve az 1897. évi gazdacímtárból kiindulva a földvagyon lehet, amely differenciálja a helyi társadalmat, ezáltal pedig alakítja a különböző egyének kapcsolati hálóját, miközben kialakít egy zárt elitcsoportot.

6. Összegzés

A dolgozatban a Cserehátnak, mint földrajzi egységnek egyetlen települését az Abaúj-Torna vármegyei Szala községet vizsgáltam meg egy társadalomtörténeti mikroelemzés keretében. Az elemzés az 1801 és 1895 közötti falusi társadalom megjelenítését tűzte ki maga elé.

Az első fejezet célja a dolgozat kereteinek bemutatása volt, így tisztáztam, hogy a tudástranszfer milyen tudományágak között valósul meg, milyen forrásokkal dolgoztam, ezeket pedig milyen módszerrel dolgoztam fel. Munkám elsősorban a néprajz, a történeti földrajz és a társadalomtörténet közötti tudástranszfer keresztmetszetében értelmezendő. A felsorolt diszciplínáknak olyan aspektusai kerültek előtérbe, amelyeknek egy-egy település gazdasági, társadalmi tényezőit helyezik vizsgálatuk homlokterébe. A történeti földrajz a településeket elsősorban gazdasági perspektívából mutatja be, míg a néprajz és a társadalomtörténet fő célja a különböző lokális társadalmak működési mechanizmusainak megjelenítése.

A dolgozat célja a különböző társadalmi interakciók feltárása volt, ezáltal külön fejezetet szenteltem a házassági kapcsolatrendszerek bemutatásának. A vizsgálat során azt a kérdést tettem fel, hogy Szala községre az 1801 és 1895 közötti időszakban az endogám, vagy az exogám házasságok jellemzőek. Megállapítottam, hogy alapvetően endogám kapcsolatok jellemzőek, azaz a házassodni kívánó fiatalok elsősorban arra törekedtek, hogy helybéli párt találjanak. Megvizsgáltam az exogám házasságokat is. Konklúzióként megfogalmaztam, hogy a szalai fiatal férfiak és leányok alapvetően a közeli településekről választanak párt maguknak,

ugyanis az exogám párválasztások térbeli elhelyezkedése azt mutatta, hogy a települések egy 10 km-es körön belül találhatók.

A keresztszülői kapcsolatok feltárása során megállapítást nyert, hogy Szala községben is rekonstruálható egy olyan csoport, amely nagyon gyakran válik keresztszülővé. Ez a csoport vagy földbirtokos volt vagy valamilyen értelmiségi foglalkozást űzött. A rekonstruált keresztszülő párok között nagy számban fordult elő a helyi református lelkész, akik közül kiemelkedett Jakab János. Az ő esete azért volt speciális, mert olyan házastársat választott, aki egy generációk óta a településen jelen lévő, magas presztízzsel rendelkező, földbirtokos családnak a tagja.

A Tolnay család rekonstrukcióját azért végeztem el, mert generációkon keresztül jelen voltak a keresztszülői hálózatban. Célom a két rokonsági formának a bemutatása volt egy esettanulmány keretein belül, amely az említett család két generációjának házassági és keresztszülői kapcsolatait helyezte fókuszba. Az egyik generáció esetén exogám, a másikon pedig endogám minta szerint házasodtak a család tagjai, de megállapítható volt, hogy mindkét esetben zárt körből választottak maguknak férjet és feleséget. Mindkét nemzedék esetén megfigyelhető, hogy a cél a vagyon átörökítése, illetve gyarapítása. A második generáción belül a Külkey családdal, a másik szalai birtokos famíliával való házasság vált meghatározóvá. Ez a frigy Tolnay Imre és Külkey Mária, majd utóbbi halála után Külkey Ilona között kötött. Célja feltehetőleg a két család birtokainak egyesítése volt. A keresztszülői hálózatukat többnyire az egyirányú kapcsolatok jellemezték. Őket gyakran kérték fel erre a szerepre, azonban a család tagjai többnyire nem ebből a körből választottak. Esetükben ezt a műrokonsági formát is a zártság jellemezte. Egy generációkon átívelő rokoni kapcsolat is feltárható volt a Hidegh családdal, akik az anyakönyvi bejegyzések tanúságai szerint fulókércsi földbirtokosok voltak.

A kutatás még folyamatban van, számos új forrás bevonására van még szükség ahhoz, hogy a konkrét földbirtokviszonyok, illetve vagyonátörökítési stratégiák átláthatóak legyenek. A munka következő fázisa a település történetének gazdaságtörténeti perspektívában történő megvilágítása. Ehhez a kataszteri telekkönyveket, valamint végrendeleteket kívánok adatbázisba rendezni majd elemezni, majd összevetni az adatbázis adataival.

Felhasznált források

I. Online források

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-R93Y-J6> (Letöltés ideje: 2023.01.02.)

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-C9M6-D> (Letöltés ideje: 2023.01.02.)

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSSB-N9SL-L> (Letöltés ideje: 2023.01.02.)

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS8S-L4JY?mode=g&cat=243401>
(Letöltés ideje: 2023.01.02.)

II. Nyomtatott források

Gazdacímtár 1897. *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. 2. kötet. Gazdacímtár.* Bp., Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.

III. Sajtóforrás

Budapesti Hírlap, 1936. március 56., 51-75

IV. Adattárak

Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat. (MSK Ús) 2. kötet. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása községenként. Bp., 1904.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. 1. kötet. A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1882. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1902.

Ugrai János 2005. A tiszáninenni református egyházkerület lelkeszei: a kezdetektől a milleniumig. Sárospatak – Tiszaújváros. Tiszáninenni Református Egyházkerület.

V. Felhasznált szakirodalom

Andorka Rudolf 1988. A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei. Bp., KSH Népeség tudományi Kutató Intézet. Történeti demográfiai füzetek 4.

- Ballabás Dániel 2019.: A főrendiházi reform és a magyarfőnemesség földbirtokviszonyai. Eger, Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola.
- Barabási Albert-László 2020: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Bp. 3. kiadás. Libri.
- Benda Gyula 1981: Fényes Elek forrásai. *Agrártörténeti Szemle* 24. 3-4. 365 – 392.
- Benda Gyula 2008: Zsellérből polgár. Keszthely társadalma 1740–1849. Bp., L'Harmattan Kiadó.
- Buzgó Gábor 2020: A határmentiség kérdése és Nagyléta. Társadalmi és gazdasági változások egy bihari faluban Trianon után. *Századok*, 155. 1., 69–98.
- Buzgó Gábor 2021.: Társadalmi interakciók a Bihar vármegyei Nagylétán. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola.
- Dobány Zoltán 1999.: A Cserehát gazdasági élete a 18–19. században. In: *A felvidék történeti földrajza*. Szerk. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszéke.
- Dobány Zoltán 2007.: Társadalmi-gazdasági viszonyok a Hernád völgyében a 18–19. században. *Zempléni Múzsza*, 7., 27., 37–48.
- Dobány Zoltán 2010.: A Cserehát történeti földrajza. Jósvafő, Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság.
- Fényes Elek 1851: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu, pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. Pest, Fényes Elek.
- Koloh Gábor 2020.: Presztízs a keresztszülői hálózatban. Komai kapcsolatok Vajszlón (1806–1895). In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv. Hálózat & hierarchia*. Szerk. Kövér György – Pogány Ágnes – Weisz Boglárka. Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajnal István Alapítvány, Bp. 51–67.
- Koloh Gábor 2021: „Szántani lehet, de vetni nem muszáj”. Az ormánsági egykezés története. Bp., MTA BTK Történettudományi Intézet.
- Kövé György 2011. A tisztaeszlári dráma: Társadalomtörténeti látószögek. Bp., Osiris Kiadó.
- Örsi Julianna 1983.: Endogámia és exogámia Magyarországon a 18–20. században. *Demográfia* 26., 4. 572–597.
- Magyar Néprajz VIII. Társadalom (főszerk. Paládi-Kovács Attila, szerk. Sárkány Mihály, Szilágyi Miklós). Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. 532-557.
- Örsi Julianna 1974.: A műrokonság egyik formája Karcag társadalmában. *Ethnographia* 85.
- Pozsgai Péter 2004.: II. József népszámlálása Abaúj és Torna megyében I. A forrásközlés, a forráskritika és a feldolgozás szempontjai. *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve*.

Függelékek

